

Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o'zbek tili
va adabiyoti universiteti

TASHENEV
UNIVERSITY

“Alisher Navoiy va XXI asr”

10-ULUSLARARO KONFERANSI

Toshkent-Shimkent, 2025-yil 6-fevral

“Әлішер Науаи және XXI ғасыр”

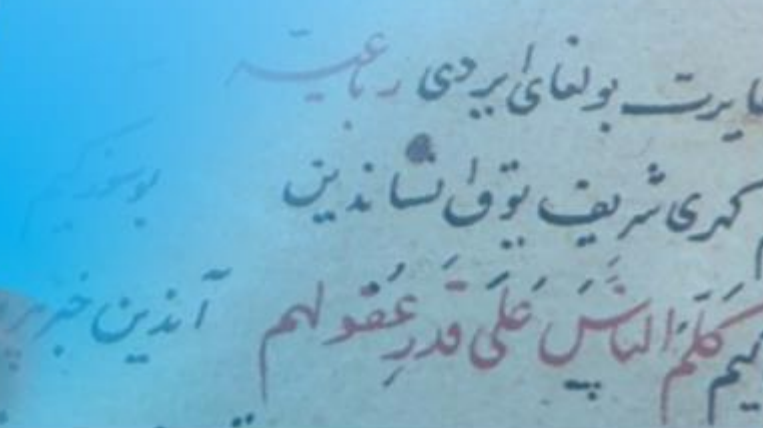
10- ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ

Ташкент-Шымкент, 6 ақпан 2025 жыл

“Alisher Navo'i and the 21st century”

10th INTERNATIONAL CONFERENCE

Tashkent-Shymkent, February 6, 2025

**Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Qozog'iston Respublikasi Jumabek
Tashenev nomli universitet**

«ALISHER NAVOIY VA XXI ASR»

**mavzusidagi 10-uluslararo konferansi
materiallari**

2025-yil 6-fevral

Toshkent – Chimkent – 2025

UO'K: 821.161.1=512.133
KBK: 83.3 (50')
A 51

Mas'ul muharrirlar:

Shuhrat SIROJIDDINOV,
filologiya fanlari doktori, akademik
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili
va adabiyoti universiteti rektori

Kanat BAYBOLOV,
Jumabek Axmetuli Tashenev nomli universitet rektori,
texnika fanlari doktori, professor

Tahrir hay'ati:

Boqijon To'xliyev (O'zbekiston), Nurboy Jabborov (O'zbekiston), Parida Bayneeva (Qozog'iston), Kemal Yavuz Ataman (Turkiya), Yashar Qosim (Ozarbayjon), Islam Jemeney (Qozog'iston), Farhod Rahimiy (Eron), Sholpan Arzimbetova (Qozog'iston), Karomat Mullaxo'jayeva (O'zbekiston), Janna Botabaeva (Qozog'iston), Baxtiyor Fayzullayev (Tojikiston), Dilnavoz Yusupova (O'zbekiston), Nozliya Normurodova (O'zbekiston), Shahlo Naraliyeva (Qozog'iston), Ilyos Ismoilov (O'zbekiston), Azizullah Aral (Afg'oniston), Orzigul Hamroyeva (O'zbekiston), Ozoda Tojiboyeva (O'zbekiston)

Ushbu to'plamda "Alisher Navoiy va XXI asr" mavzusidagi 10-uluslararo konferansi materiallari jamlangan. To'plamda Alisher Navoiy adabiy-ilmiy merosining mumtoz adabiyotimizdagi o'рни va bugungi kun uchun ahamiyati, shuningdek, shoir ijodiga bog'liq holda matnshunoslik va tilshunoslik muammolariga doir ilmiy maqolalar o'rin olgan. Navoiyshunoslikning bugungi holati va istiqboli borasida muayyan tasavvur berishi uning ahamiyatini belgilaydigan omillardan biridir. Kitob filolog mutaxassislar, ilmiy tadqiqotchilar, magistrantlar va bakalavr talabalari hamda keng o'quvchilar ommasiga mo'ljallangan.

Mualliflar qarashi va asarlar nomlaridagi imlo tahririyat nuqtayi nazaridan farqlanishi mumkin.

MUNDARIJA CONTENTS	
Shuhrat SIROJIDDINOV. Turkiy dunyo hamkorligining mustahkam asosi Türki әлем ынтымақтастығының мықты негізі	7
Қанат БАЙБОЛОВ. Екі халық арасындағы бауырлық пен достық рәмізі Ikki xalq qardoshligi va do'stligi simvoli	11
I SHO'BA. ALISHER NAVOIY ADABIY MEROSINING JAHON TAMADDUNIDA TUTGAN O'RNI SECTION I. THE PLACE OF ALISHER NAVA'I'S LITERARY HERITAGE IN WORLD CIVILIZATION	
Boqijon TO'XLIYEV. Nasimiy va Navoiy nazmi – badiiy tafakkurning yangi bazmi	15
Islam JEMENEY. Әлішер Науаи	23
Yashar QOSIM. Dohiy Alisher Navoiyning ulug' izdoshi (Muhammad Fuzuliy sheiriyatida poetik in'ikos tarzining o'ziga xosligi)	35
Qodirjon ERGASHEV. Renessans adabiyotida etologik janr taraqqiyoti	42
Əlimuxtar MUXTAROV. Nizami Gencevi ve Alişir Nava'i'nin tür ruhu eserlerinin ve araştırmacılarının gözü ile	47
Roviyajon ABDULLAYEVA. Alisher Navoiy fenomeni yoxud Navoiy ijodining olamshumul ahamiyati	52
Насриддин НАЗАРОВ. Гуманизм и креативность в творчестве Наваи как фактор обеспечения связей между народами Евразии	60
Burobiya RAJABOVA. O'zbek navoiyshunoslari Jomiy haqida	67
Karomat MULLAXO'JAYEVA. Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy g'azallarida Yusuf (a. s.) siymosining badiiy talqinlari	77
Tozagul MATYOQUBOVA. Sharq adabiyotining yetuk tadqiqotchisi	82
Nosir JO'RABOYEV. Ikki turkman hukmdori ijodi va Alisher Navoiy	87
Молдасанов Е.М., АБДУВАЛИТОВ Н.Б. Әлем әдебиетінің асқар шыңы (Әлішер Науаидың 584 жылдығына орай)	95
Hulkar HAMROYEVA. Alisher Navoiy ijodida san'at talqini	99
Zlixa JAHATSOVA. Шығыс әдебиетінің қазақ фольклорындағы көрінісі	103
Sherxon QORAYEV. Alisher Navoiy Badaxshon shohi va shoir Sulton Muhammad La'liy ijodi tadqiqotchisi (Navoiy va uning zamondoshlari tazkiralari ma'lumotlari asosida)	109
Ahmad AKHLAQUE, Asror Allayarov. Alisher Navoi's creative works: a scientific exploration	115

Fayzulla ISKANDAROV, Dostonjon Tojiev. "Alisher Navoi international award": establishment and historical significance for the turkic world	118
Diyora ABDUJALILOVA. Alisher Navoiy va Yahyobey Toshlijali dostonlarida shayx va avliyolar timsoli	124
Orifjon OLIMJANOV. Alisher Navoiy va Lorendeli Hamdiy "Layli va Majnun" dostonlari kompozitsiyasiga doir	131
II SHO'BA. NAVOIY NAZMIY, NASRIY VA ILMIY MEROSINI O'RGANISH MASALALARI SECTION II. ISSUES OF STUDYING NAVAIY'S POETRY, PROSE AND SCIENTIFIC HERITAGE	
Nurboy JABBOROV. Alisher Navoiy "Tarixi anbiyo va hukamo" asarining siyarnoma turkumida tutgan o'rni	136
Nusratullo JUMAXO'JA. Navoiyning yigitlik lirikasiga mansub mustazodi	149
Maqsud ASADOV. Alisher Navoiy "Tanbeh"larining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari ("Mahbub ul-qulub" asari misolida)	155
Dr. Kemal Yavuz ATAMAN. Ali Şir Nevaî beyitlerinde kulluk şuuru	160
Zuhriddin ISOMIDDINOV. Navoiyning "qaychi" g'azali	165
Baxtiyor FAYZULLOYEV. Qo'qon adabiy muhitida Navoiyga izdoshlik	170
Iqboloy ADIZOVA. Adabiy ta'sir va poetik tafakkurning yangilanishi	177
Nafas SHODMONOV, G'iyosiddin SHODMONOV. Olti dostonida Odam Ato timsoli talqini	185
Faridaxon KARIMOVA. Xorazm adabiy muhitida debochanavislik an'analari	193
Islomjon YAQUBOV. O'zaro ta'sir, ijodiy mushtaraklik va o'ziga xoslik	200
Shavkat HAYITOV, Gulshod SHOYIMOVA. Alisher Navoiyning nabotot va hayvonot olamiga munosabati	205
Obidjon KARIMOV. Alisher Navoiy irfoniy olamining yangicha talqini	212
Gulbahor ASHUROVA. O'zbek ayol shoiralari ijodida Alisher Navoiy obrazi tasvirlari	216
Qo'ldosh PARDAYEV. Navoiy g'azallariga Muqimiyning nazira va taxmislari	221
Ilyos ISMOILOV. Abror hayrati	226
Shermuhammad AMONOV, Abdulhaq RAHIMI. Alisher Navoiy mustazodiga bog'langan muxammas haqida	229
Zilola AMONOVA, Shahlola SAFAROVA. "Farhod va Shirin" dostonidagi na't boblarning manbalari va badiiyati	235
Abdulhamid QURBONOV. Badiiy matn va tasviriy vositalar mutanosibligi	242
Muqaddas TOJIBOYEVA. Abdulla Qodiriy romanlarida Alisher Navoiyga izdoshlik masalalari xususida	248
Orzigul HAMROYEVA. Radifning bayt kompozitsiyasidagi o'rni	252

debochasi sanoq ochiq seziladi, jumladan, ko'ngilning uch hayrati haqidagi maxsus fasllar buning yorqin isboti bo'la oladi.

Alisher Navoiyning bu dostonida yozganlari, bir tomondan, go'zal axloq va qalb pokligiga intiluvchi toifaning mohiyat kashfidan tuygan hayratlarini badiiy ifodalasa, boshqa tarafdin, kishilarni abrordek bo'lishga undaydi, Haqning asrorini, olamning mohiyatini idrok etishga chorlaydi. Shu bois ham dostonning asosiy qismini tashkil etuvchi XX bobda abror toifasi egallashi va saqlanishi lozim bo'lgan xulq-atvor to'g'risida so'z boradi. Ulug' shoir abror va hayrat atamallari anglatgan ma'nolarni poetik talqin etish orqali insoniyatni ezgulikka, ko'ngil pokligiga, botin obodligiga targ'ib etadi. Bu boradagi nazariy qarashlarini ajoyib hikoyatlar orqali badiiy dalillaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Алишер Навоий. Лисон ут-тайр. МАТ. 20 томлик. 12-т. – Тошкент: Фан, 1996.
2. Ан-на'им-ул-кабир. Арабча – ўзбекча луғат. Тузувчилар: О.Носиров ва бошқалар. – Наманган: "Наманган" нашриёти, 2014.
3. Guharin Sayyid Sadiq. Sharhi istilohoti tasavvuf. J. 1. – Tehron: Zavvor, 1380 (h.).
4. Куръони карим (маъноларининг таржимаси). Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2001.
5. Шайх Нажмиддин Кубро. Тасаввуфий ҳаёт (Таржимон ва нашрга тайёрловчилар: Иброҳим Ҳаққул, Азиза Бектош). – Тошкент: Моварауннаҳр, 2004.

ALISHER NAVOIY MUSTAZODIGA BOG'LANGAN MUXAMMAS HAQIDA

Amonov Shermuhammad Normurotovich,

TDO'TAU dotsenti, filologiya fanlari doktori

amonovshermuxammad@navoiy-uni.uz

Abdulhaq Rahimi

Saripul yuksak o'quv muassasasi

O'zbek tili va adabiyoti bo'limi o'qituvchisi (Afg'oniston)

10.52773/tsuull.conf.navoiy.2025/JAAZ1966

Annotatsiya. Mustazod o'ziga xos lirik janr sifatida o'zbek adabiyotida alohida o'ringa ega. Turkiy adabiyotda dastlabki mustazodlar Hofiz Xorazmiy, Gadoiy, Alisher Navoiy ijodida uchraydi. Ogahiy bu janr yuzasidan o'ziga xos yangilik kashf etgani ma'lum. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Xivada yashab, ijod etgan shoir Ahmad Tabibiy Navoiy, Munis, Ogahiy kabi ijodkorlar mustazodlariga muxammaslar bog'lagan.

Ushbu maqolada mustazod janri va Ahmad Tabibiyning Alisher Navoiy mustazodiga yozgan muxammasi yuzasidan ayrim mulohazalar bayon qilingan.

Калит сўзлар: Alisher Navoiy, Ahmad Tabibiy, mustazod, fors adabiyoti, turkiy adabiyot, matn.

ABOUT THE QUESTION RELATED TO ALISHER NAVAIY'S AUTHORITY

Abstract. This article examines the mustazod as a distinctive lyrical genre within Uzbek literature, highlighting its unique significance. The earliest masters of this genre can be traced in the works of figures such as Hafiz Khorezmi, Gadoi, and Alisher Navoi. It is well-documented that Ogahi introduced a distinctive innovation to this genre. The poet Ahmed Tabibiy, active in Khiva during the late 19th and early 20th centuries, was deeply influenced by the works of prominent

figures like Navoi, Munis, and Ogahi. This article provides an analysis of the mustazad genre, with a particular focus on Ahmed Tabibiy's interpretation of Alisher Navoi's contributions to the genre.

Keywords: Alisher Navoi, Ahmad Tabibi, mustazad, Persian literature, Turkish literature, text.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida mumtoz adabiy an'analar uzviy davom etib keldi. Garchi o'tgan yuzyillik boshlaridan adabiyot shaklan va mazmunan yangilangan esa-da, bu paytda Xiva adabiy muhitida asosan mumtoz lirik an'alarga monand she'riy asarlar ijod etilgan. Ana shunday mumtoz adabiy an'alarni davom ettirib, ijodda yangiliklar, badiiy kashfiyotlar qilishga harakat qilgan ijodkordan biri Ahmad Tabibiy hisoblanadi.

Mumtoz she'r nazariyasiga doir manbalarda, jumladan, Shayx Ahmad Taroziyning "Fununu-l-balog'a" asarida she'r nav'lari haqida quyidagicha ma'lumot beriladi: "*Bilgilkim, majmui shuaro istilohinda she'ring aqsomi, ulkim mo'tabardur, o'n nav' kelibtur: qasida, g'azal, qit'a, ruboiy, masnaviy, tarje', musammat, mustazod, mutavval, fard*" [Шайх Аҳмад ибн Худойдод Тарозий, 1981: 32].

Tabibiy turkiy devonlari debochasida: "...o'n nav'i nazmkim tashbib, g'azal, mustazod, musammat, ya'ni murabba'dan to muashsharg'acha, tarje'band, qasida, masnaviy, ruboiy, qit'a, fard itloq qilurlar..." – tarzidagi ma'lumotni keltiradi. Shayx Ahmadning she'r nav'lari haqidagi fikrlari Tabibiyniki bilan deyarli bir xil. Ya'ni Taroziy keltirgan she'r nav'laridan 9 tasini Tabibiy ham qayd etadi. Tabibiy mutavval janrida she'r yozgan bo'lsa-da, negadir, she'r navlarini sanaganda bahri tavielni qo'shmaydi. Ma'lumki, bahri tavi she'r shakli Sharq klassik adabiyoti, ayniqsa, turk-o'zbek va forsiy-dariy adabiyotida ustoz shoirlar tomonidan qo'llanilib kelingan. Ushbu she'riy shaklning tavi deb nomlanishi haqida aniq ma'lumot yo'q. Lekin uning misralari o'ziga xos cho'ziqlikka ega bo'lishi sabab bu nomda mashhur bo'lgani taxmin etiladi.

Mustazod turkiy adabiyotga fors adabiyoti orqali o'zlashgan. Jumladan, Mas'ud Sa'd Salmonning devonida [Isfandyorpur Hushmand, 1388: 561-562] bir mustazod bo'lib, u quyidagi band bilan boshlanadi:

*Ey komgor sulton, insofi tu ba gayhon,
gashta ayon.
Mas'udi shahriyori, xurshidi nomdori,
andar jahon.
Ey avji charx joyat, getiy zi ro'yu royat,
chun bo'ston.
Chun tig'i osmongun, gardad ba xurdani xun
hamdoston.*

Mas'ud Sa'd Salmonning ushbu mustazodi Sulton Mas'ud G'aznaviy madhiga bag'ishlangan. Fors adabiyotiga doir ko'plab manbalarda dastlabki mustazodnavis sifatida Mas'ud Sa'd Salmon qayd etiladi.

Mustazodning turkiy adabiyotdagi ilk namunalari Hofiz Xorazmiy va Gadoiy ijodida uchraydi. Ma'lumki, Alisher Navoiy mustazod janriga alohida ta'rif berib, uning ohangi surud nag'amoti (kuy ohangi)ga mos kelishini aytib, quyidagi ma'lumotni berib o'tgan: "*Va yana bu xalq orasida bir surud bor ekandurkim, hazaji musammani axrabi makfufi mahzuf vaznida anga bayt bog'lab bitib, aning misra'idin so'ngra hamul*

bahrning ikki rukni bila ado qilib, surud nag'amatig'a rost keltururlar ermish va ani
"mustazod" derlar ermish, andoqkim,

mustazod:

Ey husnunga zarroti jahon ichra tajalli,

Mafuvlu mafo'iyu mafo'iyu fauvlun

Mazhar sanga ashyo.

Mafuvlu fauvlun

Sen lutf bila kavnu makon ichra muvalli,

Olam sanga mavlo [Навоний Алишер, 2011: 582].

Bu misol orqali hazrat Alisher Navoiy, birinchidan, turkiy adabiyotda o'zigacha mustazod janriga oid she'rlar bo'lgani, ikkinchidan bu janrga oid namunalar qaysi vaznda yozilishini ko'rsatib o'tgan. Adabiyotshunos olim Anvar Hojiahmedov turkiy adabiyotda yaratilgan mustazodlar: 1) *hazaji musammani axrabi makfufi mahzufi mustazod*; 2) *hazaji musammani axrabi makfufi mahzufi maqsuri mustazod*; 3) *hazaji musammani axrabi makfufi maqsuri mahzufi mustazod*; 4) *hazaji musammani axrabi makfufi maqsuri mustazod*; 5) *O'n olti ruknli hazaji axrabi makfufi mahzufi maqsuri mustazod kabi vaznlarda yartilganini qayd etib o'tadi* [Хожиахмедов, 1998: 210-214].

Tabibiy ijodida mustazod janri alohida o'ringa ega. Shoir ijodida mustazodning o'ziga xos ko'rinishlari uchraydi.

Xalq orasida "Mustazod" nomi bilan aytiladigan qo'shiq mashhur hisoblanadi. Ma'lumki, mazkur qo'shiq matni Chokar qalamiga mansub. Tabibiy ijodida sakkizta mustaqil mustazod bo'lib, ulardan uchitasi shoirning "Munisul-ushshoq" devoniga, beshtasi "Hayratul-ushshoq" devoniga kiritilgan.

Tabibiy mustazodlarning biri quyidagicha boshlanadi:

Husning guli to bo'ldi jahon bog'ida paydo,

Topib necha ziynat,

Ey sho'xi parizod,

Soldi oni ishq boshima kulfati savdo,

Aylab manga odat,

Bulbul kabi faryod.

Bilmon ne sifat ofat eding noz fanida,

Kim ko'rguzubon noz,

Mahbublig' ichra,

Solding mani dilxasta dilu jonig'a yag'mo,

Behaddi nihoyat,

Aylab, base, bedod.

Ko'rinadiki, Tabibiyning mazkur mustazodi Chokar mustazodiga mazmunan juda yaqin. Chokar Tabibiy bilan bir davrda faoliyat olib borgan. Chokar shoirning lirik asarlaridan iborat to'rt she'riy to'plamining kotibi hisoblanadi. Demak, Chokar o'zining mustazodini yaratishda Tabibiyning yuqoridagi mustazodidan ilhomlangan.

Mumtoz adabiyotda muxammas yozish keng an'anaga aylangan. Ayniqsa, boshqa so'z san'atkorlari g'azallariga taxmis bog'lash ijodkordan chuqur bilim va tajriba talab etgan. Bunda ijodkorlar, avvalo, o'zining dunyoqarashi, hayot haqidagi fikr-xulosalariga hamohang bo'lgan she'rlarga taxmis bog'lashga harakat qilganlar. Ikkinchidan, bunday she'rlar muayyan an'anaga ergashib ijod etilgan. Adabiyotshunos Yo'ls'hoqov muxammas janri haqida shunday deydi: "Muxammas – g'azaldan keyin eng ko'p yaratilgan lirik janr. Muxammas yaratilish usuliga ko'ra ikki xil ko'rinishga ega: 1)

maxsus yozilgan mustaqil muxammas; 2) taxmis yo'li bilan, ya'ni g'azal baytlariga uch misradan qo'shish yo'li bilan paydo bo'lgan muxammas [Исҳоқов, 2014: 126-127].

Ahmad Tabibiy lirik merosi tadqiqi muxammaslar uch xil yo'l bilan ijod etilganini ko'rsatadi. Bular: 1) shoirning mustaqil tarzda yozilgan muxammaslari; 2) o'z g'azallariga bog'lagan muxammaslari; 3) boshqa shoirlar g'azallariga bog'langan muxammaslar.

"Ichon qal'a" davlat muzey-qo'riqxonasi fondida saqlanayotgan 5884/3 raqamli toshbosma manba tadqiqi Ahmad Tabibiyning adabiyotimiz tarixida yangilik bo'lgan mustazod she'rlarga ham muxammaslar bog'laganini ko'rsatadi. Ushbu manbaning saqlanish holati yaxshi emas, uning ko'plab sahifalari yo'qolgan. Uning tarkibida shoirning g'azal, muxammas, musaddas, masnaviy-soqiynoma, qasida, munojot, masnaviy-dahrnoma (manbada "masnaviy dahrnoma" tarzida sarlavhalangan), ruboiy, chiston, tuyuq, qit'a, fard kabilar qatorida uchta muxammasi mustazod she'ri ham uchraydi.

Adabiyotimiz tarixiga oid nazariy adabiyotlarda Ogahiy mustazoddagi bitta yarim misrani ikkitaga aylantirgani, G'oziy devonida mustazodning boshqa ko'rinishlari uchrashi, Sultonxon Ado esa mustazodni ruboiy, Tabibiy esa muxammas janriga tatbiq etgani [Исҳоқов, 2014: 124-125] haqida ma'lumot beriladi. Jumladan, adabiyotshunos olim Yo.Ishoqov Tabibiy Navoiyning mustazodiga muxammas bog'laganini ta'kidlab, Tabibiy muxammasi mustazodining boshlanish va oxirgi bandlarini keltirib o'tadilar. Biroq Tabibiyning Navoiy mustazodiga qilingan muxammasi manbasi ko'rsatilmagan.

Tabibiyning "Munisul-ushshoq" devonida uchta mustazod bo'lib, ularning ikkitasida Ogahiy uslubidagi bittadan orttirilgan misra, bittasida esa ikkitadan orttirilgan misra mavjud. "Hayratul-ushshoq" devonida ham mustazodning bu ikki ko'rinishi uchraydi.

Xiva "Ichon qal'a" davlat muzey-qo'riqxonasi fondidagi 5884/3 raqamli toshbosma manba "Tuhfatu-s-sulton" devonining bosma varianti ekanini va ushbu devon tartib berilgandan so'ng, o'sha yili toshbosmada bosilgan [Amonov, 2023: 258]. E'tiborlisi shundaki, "Ichon qal'a" davlat muzey-qo'riqxonasi fondidagi 5884/3 raqamli toshbosmada uchta mustazodi muxammas mavjud bo'lib, ushbu she'rlar shoir lirik asarlari jamlangan manbalarda uchramaydi. Mumtoz adabiyotimiz uchun nisbatan yangi bo'lgan shoirning mustazodi muxammas she'rlari Alisher Navoiy, Munis va Ogahiyning mustazodlariga bog'langan.

Ma'lumki, hazrat Alisher Navoiyning mustazodlaridan biri "Navodiru-sh-shabob" devonida quyidagi bandlar bilan boshlanadi:

*Din ofati bir mug'bachai mohiliqodur,
Mayxoravu bebok,
Kim, ishqidin oning vatanim dayri fanodur,
Sarmastu yaqom chok.
Ham turrasining dudu vara' beliga zunnor,
Men kofiri ishq,
Ham yuzi majus o'ti kibi shu'la fizodur,
Men o'rtanibon pok.*

Alisher Navoiyning ushbu mustazodi o'z davrida juda mashhur bo'lgani haqida adabiyotshunos olim D.Yusupova quyidagi ma'lumotni keltiradi: "Alisher Navoiyning zamondoshi, tarixchi Zayniddin Vosifiyning "Bado'ye ul-vaqoye" asarida keltirilishicha,

bu mustazodga o'z davrining mashhur bastakori Xoja Abdullo Marvorid kuy bastalagan. Qo'shiq shunchalik shuhrat qozonganki, Hirotda bu qo'shiqni tinglamaydigan xonadon bo'lmagan. Hatto bir bazmda mustazodning "sarmast-u yaqom chok" satri kuyulanayotganda, majlis ahli o'z yoqalarini yirtganlar va bu holni bir tasodif tufayli tuy nukdan qarayotgan hazrat Navoiyning o'zi ham ko'rgan. Alisher Navoiy keyinchalik "Hayrat ul-abror"da bu hodisani shunday tasvirlaydi:

Bazmda ul lahza aloloni ko'r,
Ko'yi xarobot aro g'avg'oni ko'r.
Ko'rki, nechukdur yaqo chok aylamak,
O'zni fig'on birla halok aylamak" [Юсупова, 2013: 48].

XIX asr oxiri XX asr boshlari Xiva adabiy muhitida adabiyot sohasidagi yangiliklar o'ziga xos tarzda, qizg'in kechgan. Ayniqsa, hazrat Alisher Navoiy asarlari zamiridagi chuqur falsafiy-tasavvufiy mazmun, mukammal shakliy uyg'unlik keyingi davr shoirlari uchun maktab vazifasini o'tagan. Navoiydan keyingi ijodkorlar imkon qadar an'anani davom ettirish va an'ana ichida yangicha poetik topilmalar qo'llashga, mazmunni takomillashtirishga intilganlar. Ahmad Tabibiy ham ustoz ijodkorlarga ergashib, mavjud janr va shakllar doirasida o'ziga xos yangiliklarga qo'l urdi.

Alisher Navoiyning "Din ofati bir mug'bachai mohiliqodur, Mayxoravu bebok" misrasi bilan boshlanuvchi mustazodi, nafaqat o'z davrida, balki XIX asr oxiri – XX asr boshlarida ham mashhur bo'lgan. Buni Ahmad Tabibiyning mazkur mustazodga yozgan muxammasi ham tasdiqlaydi.

Mumtoz adabiyotimiz tarixida mustazodga muxammas bog'lash an'anasi u qadar keng tarqalmagan. R.Orzibekov tojik olimlari muxammasning bu turini "Muxammasi mustazod" nomi bilan atashini va uning ilk namunalari mashhur shoir va adib Sayido Nasafiy (XVII asrning oxiri va XVIII asr boshi) she'riyatida uchrashini ta'kidlaydi [Orzibekov, 1976: 168; Raхмонова, 2020: 157].

Yuqorida ta'kidlanganidek, Tabibiy qalamiga mansub muxammasi mustazodning matni hozircha faqatgina Xiva "Ichon qal'a" davlat muzey-qo'riqxonasi fondidagi 5884/3 raqamli manbada uchraydi va quyida ushbu manba asosidagi muxammas tabdili keltirildi:

Tokim ishi ishq ichra mango javr-u jafodur,
Ma'dumdur idrok,
Ko'nglumda, base, mehnat ila ranj-u anodur,
Jismim bo'lubon xok.
Ishqida bori ahli jahon zor-u gadodur,
Ham ko'zlari namnok,
Din ofati bir mug'bachai mohiliqodur,
Mayxora-vu bebok
Kim, ishqidin oning vatanim dayri fanodur,
Sarmast-u yaqom chok.

Ochti necha bir noz bila qilg'oli ruxsor,
To muztari ishq.
Tushti hamaning jon-u dili ichra ba yakbor,
Ko'b axgari ishq.
Olamda bu vajh ila erur behad-u bisyor,
G'amparvari ishq.
Ham turrasining dudu vara' beliga zunnor,
Man kofiri ishq.
Ham yuzi majus o'ti kibi shu'la fizodur,

Man o'rtanibon pok.

*Har damki desam holimi ul javr fanning'a,
Demangki netarkim.
Solmay quloq aslo karam ila suxanimg'a
Jonimni olarkim.
Kelgonda tuzub ishva fununin vataning'a,
Bedod etarkim.
Ul chehra furug'i tushubon zor tanimg'a,
Bu nav' yonarkim.
Har kimsa oni ko'rdi sog'ing'oyki yonodur,
O't ichida xoshok.*

*Ag'yor ila ichgach butun ul sho'xi jafaju,
Bir jomi munaqqash.
Rashki ila ming tushti chekib kulfatu qayg'u,
Jonim aro otash.
Mundoqki zamirimni kelib qilg'usi o'tru,
Yuz g'ussa mushavvash
Hayvon suyi jonimni olur la'lidin ayru,
Ul jur'ai maykash.
Tegmish onga maygun labi jonimg'a davodur,
Na zahr-u, na taryok.
Garchi man o'lub ko'yini xoshoku xasidin,
Chekkum necha shevan.
Lekin xabar ul olmadi bu hech kasidan,
Aylab karamin fan.
G'am yetgusi davronni mango peshu pasidin,
Aylab tilim alkan.
Bu nav'ki doim mayi la'li havasidin,
Maxmur bo'lubman.
Mushkulki yozilg'oy bu xumoriki mangodur,
Sog'ar bo'lub aflok.
To bazm aro ko'rdim nafasi mehri jamoling,
Bo'ldum anga shaydo.
Emdi yo'q erur man kibi bir shiftoholing,
Olam aro aslo.
O'pmakni tilab subhu maso xat ila xoling,
Girya qilib insho.
Soyilmenu maqsudim erur naqdi visoling,
Buxl aylama jono.
Kim borcha mazohibdaki ishq ahli arodur,
Mazmum erur imsok.
Ollingda Tabibiy kibi aslo tura olmas,
Chekkanda jafoyi,
Sam'ing uza holini dog'i yetkura olmas,
Ko'rmakka vafoyi,
Yetkurgali hech mehri jamoling ko'ra olmas,
Ko'ziga ziyoyi,
Hajring(da) yuzi sorg'oribon dam ura olmas,
Bechora Navoyi.
Go'yoki xazon faslida bebargu navodur,
Ul bulbuli g'amnok.*

Shoir Alisher Navoiy mustazodining barcha bandiga muxammas bog'lagan.
Ta'kidlash kerakki, muxammas matnida ayrim juz'iy nuqsonlar uchraydi. Jumladan,

muxammasning ikkinchi bandida Alisher Navoiy mustazodidagi *“Ham turrasining dudu vara’ beliga zunnor, Men kofiri ishq”* misrasi o’rnida bandning ikkinchi misrasi *“Tushti hamaning jonu dili ichra ba yakbor, Man kofari ishq”* tarzida noto’g’ri ko’chirilgan. Bu holni, ehtimol, she’rni ko’chirgan kotib yoki she’r matnini bosmaga tayyorlash chog’idagi e’tiborsizlik bilan izohlash mumkindir. Bu yerda *to’liq* va *yarim* misra o’rtasida ma’no jihatidan ham nomuvofiqlik kuzatiladi. Shuningdek, uchinchi banddagi *yarim* misralarning qofiyalanishida ham ayrim juz’iy kamchiliklar ko’zga tashlanadi. Ya’ni bu yerda *“netarkim”, “olarkim”, “etarkim”, “yonarkim”* so’zlarida qofiyaning asosi – raviy bir xil asosga ega emas.

Xulosa qilib aytganda, Ahmad Tabibiyning ijodkor sifatida shakllanishida buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning ijodiy merosi kuchli ta’sir etgan. Tabibiyning aksar lirik asarlari hazrat Navoiy g’azallariga o’xshatmalar, muxammaslar, musaddaslar tarzida bitilgan. Bu hol shoirning buyuk mutafakkir Alisher Navoiy ijodiga naqadar ixlosmand bo’lganini ko’rsatadi.

Ahmad Tabibiy adabiy merosi endi keng ko’lamda tadqiq etila boshladi. Shoir ijodiy merosi salmoqli bo’lib, ularni adabiyotshunoslik mezonlari asosida tadqiq etish yangicha ilmiy xulosalarga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Алишер Навоий. Тўла асарлар тўплами. 10 жилдлик. 10-жилд. – Тошкент, 2011.
2. Amonov Sh. Ahmad Tabibiy turkiy devonlari qo’lyozmalarining qiyosiy-matniy tadqiqi. – Toshkent: Bookmany print, 2023.
3. Amonov, S. N. (2024). Navoi And Tabiby: Literary Following. SPAST Reports, 1(1).
4. Гадоий. Девон (Nashrga tayyorlovchi – Эркин Аҳмадхўжаев). – Тошкент. Адабиёт ва санъат, 1973.
5. Isfandiyorpur Hushmand. Arusoni suhan. – Tehron; Firdavs, 1388 h.q.
6. Исҳоқов Ё. Сўз санъати сўзлиги. –Тошкент: O’zbekiston, 2014.
7. Орзибеков Р. Лирикада кичик жанрлар. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1976.
8. Раҳмонова Ш. М. XX аср иккинчи ярми ўзбек шеъриятида мустазод жанри //Ўзбекистонда хорижий тиллар. – 2020. – № 6 (35).
9. Хоразмий Ҳофиз (Nashrga tayyorlovchilar: Ҳ.Сулаймонов, Ф.Сулаймонова). – Т. ЎзКПМК, 1981.
10. Шайх Аҳмад ибн Худойдод Тарозий. Фунуну-л-балоға (Масъул муҳаррир Б.Насанов). – Тошкент: Хазиана, 1996.
11. Юсупова Д. Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи (Алишер Навоий даври). – Т.: Академнашр, 2013.
12. Ҳожиахмедов А. Ўзбек арузи луғати. – Тошкент: Шарқ, 1998.

“FARHOD VA SHIRIN” DOSTONIDAGI NA’T BOBLARNING MANBALARI VA BADIYYATI

Amonova Zilola Qodirovna,

BuxDU, o’zbek tili va adabiyoti kafedrası professorı, f.f.d.
zilolajonamonova@gmail.com.

Safarova Shahlola Amin qizi

TDO’AU tayanch doktoranti

c_mcloud@mail.ru

10.52773/tsuull.conf.navoiy.2025/VMV04590

Annotatsiya. Maqolada Alisher Navoiy ijodida alohida o’rin egallagan *“Xamsa”* dostoni tarkibidagi *“Farhod va Shirin”* dostonining na’t bobi g’oyayaviy-badiiy tahlilga tortilgan. Tahlil davomida misralarda keltirilgan fikrlarning manbalari, ya’ni Qur’oni Karim, Hadisi Sharif,